
ТЪРСЕНЕТО НА ТОВАРНИ ПРЕВОЗНИ УСЛУГИ В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННИТЕ ТЕНДЕНЦИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТРАНСПОРТА

Христина Николова
hrnikolova@unwe.bg

**УНСС, Студентски град „Христо Ботев“, 1700 София
БЪЛГАРИЯ**

***Ключови думи:** товарни превози, търсене на превози, тенденции в развитие на транспорта.*

***Резюме:** Икономическото развитие на страната, както и процесите на глобализация и европейска интеграция доведоха до значително нарастване на търсенето на товарни превози, респ. до нарастване на обема на тези превози. Освен това, на базата на основните национални прогнози, насочени към продължаващото нарастване на обема на товарните превози, които се извършват както в рамките, така и до и от страната, може да се направи извода, че е необходимо държавата да инвестира в развитието на необходимата нова инфраструктура за гарантирането на качеството и безопасността на товарните превози.*

В тази връзка, изследването на търсенето на товарни транспортни услуги е необходимо, за да може да се прогнозира обема на превозите и обема на съответната товарна превозна дейност, която се осъществява от транспортните и спедиторските компании.

УВОД

Структурните промени в националната икономика през последните 30 години, налагат изучаване и точно дефиниране на основните фактори, които оказват въздействие върху търсенето на товарни превози. Дерегулирането на товарния транспорт след 1990 г. доведе до значителни промени в изискванията на клиентите към услугите, предоставяни от транспортните и спедиторските компании. Успоредно с повишаването на степента на консолидация на пратките, цените на транспортните услуги постепенно намаляха, а търсенето нарасна. Причините за тези промени се дължат на факта че товародателите, производителите и търговците започнаха да променят своите производствени и дистрибуционни системи с цел да се възползват от предимствата на по-евтините и по-качествени транспортни услуги.

Редица български и чуждестранни автори са изследвали тенденциите на изменение в обема на товарните превози под въздействието на различни фактори, както и развитието на технологиите за осъществяване на товарните превозни услуги [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13]. По-голямата част от тях обаче, са съсредоточени върху разходите на транспортните компании, върху обема на

предлаганите от тях услуги и върху тяхното качество, но не изследват търсенето на товарни превози и факторите, които въздействат върху него. Прегледът на научната литература в тази област разкрива едно широкообхватно изследване на тема „Идентификация и оценка на факторите, въздействащи върху търсенето на товарни превози“, проведено в САЩ в рамките на проект, реализиран от консултантска компания Halcrow Inc. през 2011 г. [14]. Това изследване е с ограничен териториален обхват и отчита спецификите на развитието и политиката в областта на транспорта в САЩ, както и типичните характеристики на американската икономика. В отделни европейски страни, такива проучвания се провеждат по поръчка на големи транспортни и спедиторски компании, които желаят да изследват потребителското търсене на товарни транспортни услуги и потребителските предпочитания по отношение на качеството на тези услуги. На национално ниво липсва такова изследване, което да обхваща товарните превози по всички видове транспорт.

НЕОБХОДИМОСТ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТЪРСЕНЕТО НА ТОВАРНИ ПРЕВОЗИ

Изследването на търсенето на товарни транспортни услуги е необходимо, за да може да се прогнозира обема на превозите и обема на съответната товарна превозна дейност, която се осъществява от транспортните и спедиторските компании. Следва да се има предвид, обаче, че точността на прогнозите, базирани на такива изследвания не винаги е висока. Този извод се потвърждава от редица изследвания, проведени във Франция и Великобритания, както и от проучвания за несъответствията между прогнозите и реалните данни за обема на превозите при голяма част от инфраструктурните проекти, реализирани в целия свят. Възникват значителни отклонения и те са свързани предимно с методологически проблеми, некачествени данни, промяна в поведението на потребителите, неотчетени външни фактори и форсмажорни обстоятелства (например, непредвидени промени в цените на горивата), непредвидени политически фактори, отклонения в оценките на консултантите, отклонения в оценките на инвеститорите и пр. Освен това, когато прогнозите трябва да се направят за дългосрочен период, а в рамките на такъв период много от външните фактори, които са включени в моделите (като цени на горивата, ръст на brutния вътрешен продукт и политически условия) могат да се променят значително.

Допълнителен фактор за интереса към изследването на детерминантите на търсенето на товарни превози са последните изменения и обсъждания на пакет „Мобилност“, съдържащ законодателни инициативи и предложения за промени в европейските правила за осъществяване на вътрешнообщностни превози. Анализите показват, че задълбочаването на интеграцията на единния пазар на Европейския съюз допринася за по-голямо нарастване на обема на международните товарни превози в сравнение с вътрешните. Например, през периода 2005 - 2016 г. обемът на извършената превозна работа при вътрешните превози по автомобилен транспорт е нараснал с 6 %, докато този на международните превози (вкл. каботаж) – с 8 % [15]. Следва да се вземе под внимание и факта, че международната превозна дейност е напълно либерализирана в рамките на ЕС. Около 80 % от всички стоки (в тонове), превозвани през границите на страните – членки на ЕС са доставяни от превозвачи или от страната на произход (в която стоките са натоварени), или от получаващата страна (в която стоките се разтоварват). Останалите 20 % от стоките, предназначени за страни – членки на ЕС са превозени от транспортни компании от трети страни (които не са от страната на произход на стоките, нито от получаващата страна). Този вид услуги се нарича „каботаж“ и бележи най-голям ръст в обема на международните товарни превози в ЕС. Именно той е в основата на острите разногласия между отделните страни-членки на ЕС

при обсъждането на пакет „Мобилност“. В тази връзка, последователното и системно изучаване на детерминантите на търсенето и потребителските предпочитания по отношение на товарните превози, ще позволи да се представят допълнителни аргументи в защита на съществуващите свободи на каботаж, разбира се с отчитане на социалните правила и изисквания при осъществяване на тези превози.

Друг важен момент, който обосновава необходимостта от провеждането на изследването е факта, че търсенето на превози е производно на търсенето на други стоки и услуги, а технологията за тяхното осъществяване може да се променя с цел оптимизиране на транспортните разходи. От друга страна, съществува голямо разнообразие в причините за поведението на потребителите, което не винаги е подчинено на принципите за оптимизация на разходите. Следователно, изследването на потребителското поведение е изключително важно за изясняването на детерминантите на търсенето.

ПОДХОДИ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ТЪРСЕНЕТО НА ТОВАРНИ ПРЕВОЗИ

Търсенето на товарни превози се определя на базата на потенциалните количества товари, които ще се предадат за превоз и ще се разпределят по видове транспорт в съответствие с изискванията за оптимизация транспортните разходи, включени в цените на стоките; изискванията по отношение на времето за осъществяване на доставките и надеждността на превозите. При това, приложение намират различни подходи за изследване на търсенето [16], а именно:

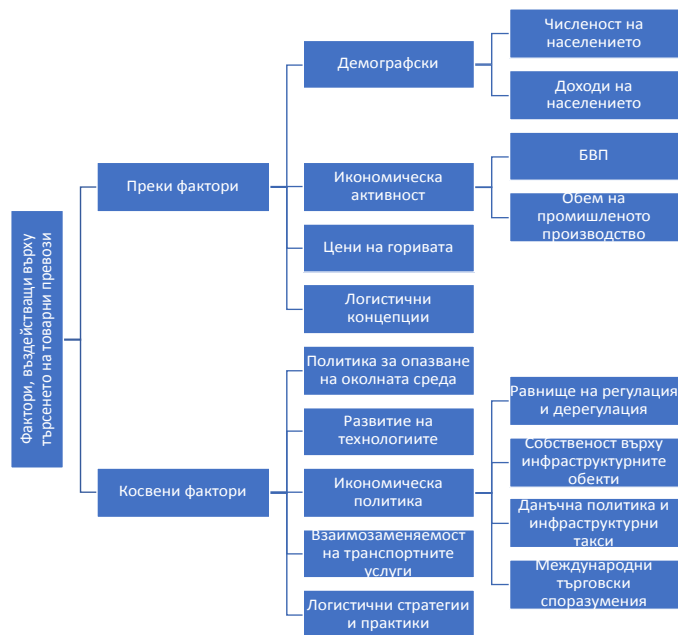
- Изследване на мотивите за избор на маршрут за превоз на стоките – изборът на маршрут за превоз на стоките в общия случай се предшества от изчисляването на необходимия брой транспортни средства, на базата на тяхната товароподемност и теглото на товарите. Този подход е характерен при осъществяване на търговско-икономическите връзки между отделните райони на една страна и между търговски партньори от различни страни.

- Изследване на търсенето на товарни превози чрез прилагане на логистичен подход, който отчита факта, че транспортът е част от логистиката на предприятията, при което най-важната цел е да се осигури правилно управление на материалните запаси чрез оптимизиране на броя и размера на една доставка, респ. честотата на превозите и количествата на превозените товари при една доставка.

- Изследване на търсенето на товарни превози чрез прилагане на регионален подход, при който отправна точка е търсенето на съответните стоки в отделните региони, което се задоволява с продукти произведени в самите тях и от внос. Товаропотоците, които възникват и извършваните превози имат за цел да задоволят това търсене.

ФАКТОРИ, ОКАЗВАЩИ ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ТЪРСЕНЕТО НА ТОВАРНИ ПРЕВОЗИ

Факторите, които оказват влияние върху търсенето на товарни превози могат да бъдат преки и косвени [14]. *Преките фактори* са тези, които оказват влияние върху общия обем на превозите. Такива са например, обемът на производството на индустрията, добивната промишленост, селското стопанство, повишаване на числеността и доходите на населението и неговата заетост, обемите на вътрешната и външната търговия, цените на горивата и др. *Косвените фактори* са тези, които предопределят направленията и времето на извършване на превозите, както и технологията на транспортния процес (виж фигура 1). Те включват: логистичните концепции на предприятията и търговците, държавната политика, инвестиции в транспортна инфраструктура и др.

Фигура 1 Фактори, въздействащи върху търсенето на товарни превози

Източник: По идея на автора

С цел идентифицирането и оценката на въздействието на различните фактори върху обема на товарните превози е необходимо конкретизирането на показатели, които могат да бъдат използвани за тази цел. При това критериите за избор на тези показатели за анализ следва да отчитат способността на самите показатели да обясняват ключовите промени и тенденции в икономиката, които въздействат върху търсенето на товарни превози и независимостта на показателите от другите фактори на въздействие.

При използването на този подход първоначално е необходимо да се използва публично достъпна информация и статистически данни, които се представят минимум на годишна база. Съответните фактори, въздействащи върху търсенето на товарните превози могат да бъдат групирани, както следва:

- *Доходи на населението* – може да бъдат използвани като индикатор за мащаба на икономиката и нейното развитие.
- *Жилищно строителство* – отразява развитието на икономиката и икономическата активност и има връзка с други макроикономически показатели като същевременно кореспондира с използването на определени стоки и материали и разбира се, с необходимостта от използването на транспорт.
- *Обем на промишленото производство* – важен показател за макроикономическа оценка на производството на стоки и добива на ресурси в страната с отношение към вътрешните инвестиции и бизнес активността в икономиката.
- *Търговия и външотърговски стокообмен* - както международната търговия, така и изграждането и управлението на веригите на доставките са важни предпоставки за търсенето на товарни превози. Проследяването на съотношението на националната валута към валутите на основните търговски партньори позволява да се прогнозира търсенето на превози до и от страната.
- *Съотношението „Активи/Продажби“* осигурява нецикличен показател за бизнес активността по време на ръст или спад в икономиката.
- *Обем на продажбите на дребно* – осигурява директен измерител на количествата на потребяваните стоки като дава ясна представа за тяхното

движение от момента на производството, през вноса им, съхранението и складирането, вкл. транспортните операции и логистичните дейности.

- *Цени на горивата* – промените в цените на горивата влияят съществено върху избора на потребителите по отношение на транспортните услуги и търсенето на различни видове стоки. Особено силно е въздействието на този фактор върху търсенето на автомобилни превози, чиито цени се влияят силно от променящите се цени на горивата.

Важен фактор, който оказва влияние върху промяната в търсенето на товарни превози през последните години е развитието и прилагането на информационните и комуникационни технологии и интелигентните транспортни системи. Не винаги обаче ефектът от тези процеси е свързан с намаляване на нуждите от товарен транспорт. В много случаи резултатите от тях са от значение за промяната на обема и характеристиките на търсените транспортни услуги. Например:

- Транспортните оператори имат възможност да използват информационните технологии, за да подобрят качеството превозните услуги и да намалят техните цени;

- Използването на мобилни приложения и интернет дава възможност на клиентите да намалят броя на доставките и да оптимизират техните количества и пр.

Развитието на интелигентните транспортни системи (ИТС) от друга страна създава възможност за промяна в управлението на превозите чрез по-ефективно използване на парка от превозни средства, увеличаване на инфраструктурния капацитет, което ще доведе до намаляване на времето за извършването на превозите, а също и до намаляване на задръстванията и транспортните произшествия.

Освен всичко това, при изследване на детерминантите на търсенето на товарни превози не бива да се забравя и ролята на посредниците на транспортния пазар. Използването на посредници на транспортния пазар не е необходимо винаги и не се прилага системно. Когато изискванията на потребителите са прости и ясни, тогава те могат лесно да се договорят директно с транспортните оператори [14]. Включването на посредници се налага тогава, когато потребностите и изискванията на клиентите са сложни и системата от детерминанти на търсенето на превози е изградена със сложни взаимовръзки. Някои от основните фактори, които предопределят това са следните:

- Нужда от адекватно управление на транспортния риск (свързан с увреждане на имуществени или неимуществени интереси на потребителите при изпълнението на възложени от тях превози);

- Изисквания на големите товародатели за реализирането на икономии от големия обем превози, които те възлагат;

- Заместване на вертикалната интеграция, съществувала в миналото в съответния пазарен сегмент (например в железопътния транспорт).

Всичко това определя актуалността и значимостта на изследването на детерминантите на търсенето на товарни превози, както по отношение на икономиката на транспорта като наука, така и по отношение на решаването на чисто практически проблеми, свързани с организацията и реализацията на товарната превозна дейност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На национално ниво липсва задълбочено и обхватно проучване на търсенето на товарните превози и на факторите, които оказват влияние върху него. За да се запълни тази празнина в изследванията по темата и да се дефинират и анализират различните фактори, въздействащи върху търсенето на товарните превози е необходимо във фокуса на внимание да се постави разработването на система от детерминанти на търсенето на товарни превози, системното анализиране на която ще позволи правилно да се

прогнозира обемът на товарната превозна дейност и да се планират дейностите на транспортните и спедиторски компании, техния превозен капацитет, а също и нуждите от инвестиции в транспортна инфраструктура.

Дефинирането на детерминантите на търсенето и изучаването на потребителските предпочитания по отношение на транспортните услуги дава основание на транспортните оператори и спедиторите да прогнозират търсенето на превози, въз основа на което могат да насочват своите капиталови инвестиции, да адаптират експлоатационната си дейност към изискванията на клиентите и да усъвършенстват технологиите на превозите, които предлагат. Изследването на взаимовръзките между детерминантите на търсенето на товарни превози и техният обем е основа за правилното планиране на обемът на превозите, на инвестициите в превозен капацитет и в транспортна инфраструктура.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Бакалова, В. Качество и конкурентоспособност на товарните превози. София, УИ "Стопанство", 2003. pp. 152-158.
- [2] Бакалова, В. Организация на транспортната дейност в отраслите на икономиката. София: УИ "Стопанство", 2009.
- [3] Бакалова, В. & Минков, Т. Икономически анализ на транспортното предприятие. София: Издателски комплекс – УНСС, 2012.
- [4] Арnaudов, Б. Качеството на морските товарни превози като ключово конкурентно предимство. София, Издателски комплекс-УНСС, 2011. pp. 186-192.
- [5] Мутафчиева, В. & Николова, Хр. Икономика на транспорта. София: Университетско издателство "Стопанство", 2010.
- [6] Първанов, Хр. & Цветкова, Св. Организация на товарния транспорт. София: УИ "Стопанство", 2006.
- [7] Николова, Хр.. Транспортният пазар в България - състояние и перспективи за развитие. София: Университетско издателство "Стопанство", 2010.
- [8] Николова, Хр. Международен транспорт и спедиция. София: Университетско издателство "Стопанство", 2011.
- [9] Wilson, J., Luo, X. & Broadman, H. Trade and Transport Facilitation: European Accession and Capacity Building Priorities. От: Transport and International trade. Paris: OECD, 2006. pp. 27-56.
- [10] Nowak, R. The impact of transport links on trade, investment and economic integration. Dushanbe, OSCE, 2005.
- [11] Venables, A. B. a. A. J. Transport costs and International Trade. От: Handbook of Transport Economics. Oxford: Edward Elgar, 2011. pp. 91-107.
- [12] Hummels, D. Transportation Costs and Trade over Time. От: Transportation and International Trade. Paris: OECD, 2006. pp. 7-26.
- [13] Kveiborg, O., Linking international trade and transport – what are the determining factors?. Amsterdam, ERSA, 2005.
- [14] West, R. & Rubin, D. Identification and Evaluation of Freight Demand Factors, Washington: National Academies Press, 2011.
- [15] European Commission. An Overview of the EU Road Transport Market in 2016, Brussels: European Commission, 2017.
- [16] Quinet, E. & Vickermann, R., Principles of Transport Economics. Chentlenham: Edward Elgar, 2004.

DEMAND FOR FREIGHT TRANSPORT SERVICES IN THE CONTEXT OF THE CURRENT TRENDS IN TRANSPORT DEVELOPMENTS

Christina Nikolova

hrnikolova@unwe.bg

*UNWE, Hristo Botev Students' Town, 1700 Sofia
BULGARIA*

Key words: *freight transport, transport demand, trends in transport developments.*

Abstract: *The economic development of the country as well as the globalization process led to a significant increase in the demand for transport services and respectively in the volume of freight traffic. With regards to this and based on the national forecasts for continuing increase in the volume of freight traffic both of internal and international transport services, we could conclude that the government should invest in new transport infrastructure in order to accommodate the increasing traffic and to provide higher quality and safety of these services.*

Consequently, the study of the demand for transport services is necessary so as to provide the basis for forecasting the freight traffic volumes and quantities of transport services to be offered by the transport and forwarding companies.